

УДК 37.013.73:316.752

Казьмірик С.М., Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили

Казьмірик Світлана Михайлівна – старший викладач кафедри англійської мови МДГУ імені Петра Могили. Коло наукових інтересів – філософська теорія цінностей, педагогічна аксіологія.

ДИНАМІКА ІДЕЇ ЦІННОСТІ В ЗАГАЛЬНІЙ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ АКСІОЛОГІЇ

Стаття присвячена окремій галузі філософії освіти – теорії цінностей. Описана динаміка розвитку аксіологічних ідей у філософії та педагогіці. Визначені принципи логіко-структурної побудови педагогічної аксіології.

The article is devoted to the separate branch of educational philosophy – the theory of values. The development of axiological ideas in philosophy and pedagogics is described. The article determines the logical and structural principles of pedagogical axiology.

Аксіологія (від гр. ἀξία – цінність, вартість і λόγος – слово, поняття, вчення) – теорія цінностей, що з'ясовує й досліджує якості та властивості предметів, явищ, процесів, які здатні задовольняти потреби, інтереси й бажання людей [12]. Функція аксіології полягає у з'ясуванні цінностей як певних смислоутворюючих засад людського буття, які зумовлюють спрямованість та мотивування життєдіяльності особистості (ціннісні орієнтації). Як автономна галузь філософських досліджень аксіологія формується лише у XIX-XX ст. За Кантом, поведінка людини, її соціокультурна активність повинні визначатися певними позаісторичними (трансцендентальними) абсолютами. Обґрунтування загальнозначущих, позачасових, необхідно-обов'язкових засад людської життєдіяльності (теорія всезагальних принципів – норм), застосоване Кантом, дало могутній поштовх розробці аксіології, в тому числі у її соціально-філософському аспекті. Усвідомлюючи та інтерпретуючи проблематику цінностей, Кант пориває з античними та середньовічними традиціями філософського отождолення буття і блага, протиставляє сферу моралі сфері природи і тим самим визначає головні аксіологічні питання: значення, вибір, повинність, оцінка, ставлення, орієнтація тощо. У творах неокантіанців (О. Лібман, Ф. Ланге, О. Введенський, О. Кістяківський, Д. Богдашевський, Р. Г. Лотце,

В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) проблема цінностей набуває самостійного значення [11].

Центральним пунктом аксіологічної теорії є питання про природу і можливості оцінок і оціночних суджень, співвідношення в них елементів абсолютного й відносного, об'єктивного й суб'єктивного, питання про критерії такого розрізнення і умови співвідносності різних систем цінностей, у тому числі різних людських ціннісних світів. Залежно від відповідей на ці запитання способу їх інтерпретації, аксіологічна проблематика в історії філософії визначалася й модифікувалася, набирала конкретних концептуальних форм. Головними серед них були трансценденталістська та онтологічна версії аксіології. Розгорнуту концепцію аксіології вперше представив Р. Г. Лотце, який застосував поняття “об'єктивна значущість” у логіці та математиці й категорію “цінність” в естетичних та етичних контекстах. Учень Лотце В. Віндельбанд, визнаючи філософію як “учення про загальнозначущі цінності”, запропонував розв'язання проблеми аксіології засобами філософії культури (цінності – блага). Г. Ріккерт розробляє вчення про цінності як основу теорії істинного знання і моральної дії, з'ясовує відмінність між “цінністю” й “нормою”. У XX ст. систематичні дослідження проблеми цінностей продовжує

М. Гартман, який, зокрема, посилює аргументацію на доведення суб'єктивно-емоційної природи цінностей тезою про "інтенціональність" ціннісних відносин. Д. Дьюї розвиває натуралістичну версію (прагматичний інструменталізм). Проблема цінностей – центральна в концепції філософської антропології (Шеллер, Плеснер, Гелен, Портман). За М. Шеллером, цінності виступають як феноменальність і визначаються апіорністю. Ідея Бога – вища цінність. Переживання цінностей – не психічний, а космічний акт. На думку Шеллера, цінності, що уособлені в благах, не тотожні самим благам. Він протиставляє формальній етиці Канта "матеріальну етику цінностей", за якою цінність є актом переживання цінності (акти симпатії), пізнання цінностей або їх відображення, засноване на почутті (любов і ненависть). Тільки завдяки актам духовної діяльності можливо увійти у світ цінностей [3].

Різні аспекти теорії цінностей наведені в працях таких сучасних соціальних філософів, як С. Тулмін, А. Блументаль, В. Іванов, С. Кримський. Теорія цінностей утворює одне з помітних дослідницьких полів соціальної науки. Працями М. Вебера (концепція "розуміючої соціології"), У. А. Томаса і Ф. Знеацького аксеологічна проблематика введена в соціологію. Ціннісні основи визначення способу буття характеризують сучасну гуманістику. Особливого значення проблема цінностей набуває в етиці [4]. Більшість "класичних" і сучасних аксіологів користуються поняттям "цінність" як еквівалентом поняття "добро", "благо". Ототожнення категорій "цінність" та "благо" найвиразніше представлено прагматичною версією аксіології (прагматичний інструменталізм Дж. Дьюї) та екзистенціалізмом (Ясперс, Хайдеггер, Сартр). Заслуга прагматизму полягає у наголосі на методологічному значенні соціального та гуманітарного знання як способу пізнання та вдосконалення соціального досвіду, який, у свою чергу, покликаний забезпечити засобами цілеспрямованої діяльності людське "добро", сприяти вдосконаленню суспільства (принцип "меліоризму"). Складність явища "цінність", різновизначеність цього поняття спричинили плюралістичну ситуацію і щодо з'ясування суті та природи цінностей, і стосовно їх функцій. Відомий американський філософ А. Блументаль [11] наводить декілька варіантів найтиповіших відповідей на запитання про суть цінностей: ціннісними уявленнями володіє лише людина; ціннісними можливостями володіють й інші істоти, всі речі можуть бути цінностями; цінності – це лише психологічний феномен,

характеристика прагнень і устремлень індивіда; всі людські бажання є цінності, завжди позитивні, не існує негативних цінностей; цінності складаються лише з потаємних бажань особистості, не поширюються на тривіальні речі; цінності не можуть бути усвідомленими і висловленими їх носіями, а відповідно, не можуть бути науково досліджені; можливе істинне знання про цінності інших людей і власні. Сам Блументаль вважає, що "цінність є все те, що людський індивід або група відчуває, що йому подобається або не подобається...", тобто віддає перевагу психологічно-емоційному визначенню цінностей. Проблематика теорії цінностей охоплює широке коло питань, серед яких: з'ясування співвідношення цінностей та оцінок, характеру і структури ціннісних суджень, функціональна роль ціннісних орієнтирів, специфіка суспільного аксіологічного буття людини. З'ясовується також співвідношення цінностей та знання. Зокрема, існує думка, що цінність – це усвідомлення сенсу, яке може бути як вірним, так і хибним. Якщо сенс існує незалежно від оцінки (як властивість), то цінність обов'язково потребує оціночного визначення. Велика увага приділяється питанню про критерії цінностей, еволюцію ціннісних уявлень ("криза цінностей", "зміна цінностей", "альтернативні цінності"). Сучасна аксіологічна суспільствознавча думка приділяє велику увагу проблемі зв'язків загальнолюдських (вселюдських), загально-суспільних, національних (етнічних), групових та індивідуальних ціннісних систем та уявлень. Відповідно до обраної методологічної позиції та досліджуваної сфери ціннісної свідомості та практики, ціннісні сюжети розглядаються в термінах філософії пізнання або культурології, соціальної філософії та естетики, соціально-психологічному або історичному ракурсах. Збагачуються "традиційна" класифікація цінностей, уявлення про їх структуру та ієрархію: духовні (що охоплюють і світоглядні, життєві) матеріальні, політичні, наукові, соціальні, релігійні, культурні, моральні, естетичні. Цей ряд доповнюють цінності екологічного спрямування, вимоги забезпечення "виживання" людства, норми "постіндустріальних цінностей", етики солідарності, людського цивілізованого спілкування, толерантності до інших ціннісних світів. Сучасна вкрай суперечлива соціокультурна та політико-економічна ситуація надає нового життя в методології розрізненню "позитивних" і "негативних" цінностей ("антицінності"), реальних та потенційно можливих, безпосередніх та опосередкованих, абсолютних та відносних (ціннісний абсолютизм та

релятивізм). Ускладнення суспільного життя, загострення кризових процесів, суперечностей соціальної, політичної практики істотно впливає на аксіологічне буття сучасних людей, всю систему їх ціннісних уявлень, орієнтацій, диспозицій і вчинків.

Визначення суті педагогічної аксіології пов'язане з розвитком існуючих уявлень про освіту в світлі теорії цінностей, які б відповіли на такі запитання: що є освіта для особистості, суспільства, держави? Що освіта може дати людині, суспільству, державі [5]?

У сучасному суспільстві поняття “освіта” означає не процес механічного передавання знань, умінь та навичок, це – процес передачі ціннісних знань, а на їх основі – формування ціннісного ставлення, ціннісної поведінки особистості, ціннісної свідомості.

Педагогічна аксіологія – це самостійна галузь педагогічних знань, яка розглядає освітні цінності з точки зору самооцінки людини та здійснює ціннісний підхід до освіти на основі визнання цінності самої освіти. Педагогічна аксіологія досліджує цінності, які треба формувати у вихованців [1].

Предметом педагогічної аксіології є формування ціннісного ставлення, ціннісної свідомості, ціннісної поведінки особистості. Завдання педагогічної аксіології – це аналіз історичного розвитку педагогічної теорії та освітньої практики з позиції теорії цінностей, проголошення ціннісних основ освіти, що відображають її аксіологічну направленість, розробка ціннісних підходів до стратегії розвитку і змісту вітчизняної освіти.

Педагогічна аксіологія визначає ієрархію цінностей освіти, відображає її цілі, завдання, зміст, основні функції. При цьому освіта розглядається як одна із головних людських цінностей. При визначенні принципів побудови класифікації цінностей освіти враховують поняття “цінність” в розумінні “принцип”, “орієнтир”.

Сластьонін В. А., Чижикова Г. І., досліджуючи динаміку аксіологічних ідей, теоретико-методологічні основи педагогічної аксіології, фактори становлення та розвитку цієї науки, її зміст та основні поняття, визначають такі принципи логіко-структурної побудови педагогічної аксіології [9]:

- принцип історичної та соціокультурної змінності освітніх цінностей;
- принцип взаємозв'язку соціокультурних та освітніх цінностей;
- принцип інтеграції традиційних та інноваційних цінностей;
- принцип співвідношення суспільних і особистих цінностей.

Зміни в соціально-політичному та економічному житті сучасного українського суспільства, приєднання української системи

освіти до Болонського процесу вимагають упровадження нових принципів, які б відповідали вимогам європейського освітнього простору.

Традиційні принципи логіко-структурної побудови педагогічної аксіології досліджували З. І. Равкін, В. А. Сластьонін, Н. С. Розов, О. Г. Дробницький та інші вчені. Інноваційні ж принципи педагогічної аксіології не можуть вважатись достатньо дослідженими у вітчизняній педагогічній науці, тому завданням даної статті є дослідження традиційних принципів теорії педагогічних цінностей, визначення нових принципів педагогічної аксіології, покликаних до життя новими умовами сучасного полікультурного суспільства у контексті сучасних вимог Болонського процесу.

Розглянемо **принцип історичної і соціокультурної змінності освітніх цілей**. Освіта – історичний процес. Вона здійснюється під впливом соціокультурного середовища, і в будь-яку історичну епоху, в будь-якій культурі формуються свої соціально вагомні цінності.

Так, вищою цінністю освіти в епоху античності вважали ідеал гармонійної, всебічно розвиненої людини. Тоді ж виникла і почала розвиватися нова ціннісна категорія – Краса (ідеал прекрасного), звернена, головним чином, до духу і тіла людини.

Античний ідеал в епоху Відродження набув нового змісту та більш глибокого соціального і філософсько-естетичного звучання під впливом пафосу утвердження у всіх сферах духовного життя, в тому числі і в освіті, концепції про гармонійну творчу особистість. Людина, особистість, її внутрішня краса і гідність стають в один ряд із Істиною, Добром, Красою. Людина стала центром системи цінностей, її головним носієм, концентруючи в собі етичні та естетичні ідеали століття.

В епоху Просвітництва видатні діячі (Джон Лок в Англії, Вольтер, Жан-Жак Руссо, Д. Дідро та інші в Франції, Г. Е. Лессінг, Ф. Шіллер, І. В. Гете в Німеччині, Т. Джефферсон, Б. Франклін у США, І. І. Бєцкой, Н. І. Новиков, А. Н. Радищев у Росії) боролися за встановлення “царства розуму”, рівності всіх членів суспільства, звертаючи велику увагу на поширення знань та освіти. Найвищою цінністю вони вважали Знання. В епоху Просвітництва була значно доповнена система духовних цінностей соціально-політичними – Рівність, Свобода особистості, Справедливість.

Соціалістичні вчення, зберігши систему гуманістичних ідеалів, внесли в систему цінностей нові компоненти – праця як основа всієї людської культури та цивілізації, праця – джерело матеріальних та духовних багатств, піднесення людини праці та її соціальна захищеність, ідея миру між народами, можливість мирного розвитку людства шляхом

суспільного прогресу. Для вітчизняної освіти радянського періоду важливими були ідеологічні цінності, що зараз втратили свою актуальність. Для сучасної школи характерні цінності самоактуалізації та саморозвитку особистості, формування її ціннісних орієнтацій, творчого потенціалу.

Таким чином, у ході історичного розвитку значно поповнився ціннісно-мотиваційний ряд. Людина як найвища цінність, Праця, Мир, Свобода, Справедливість, Рівність, Добро, Істина та Краса у взаємодії утворюють новий рубіж, з якого починається відлік у розвитку загальнолюдської гуманістичної культури всієї системи цінностей, що складає основу освіти.

Змінюється епоха, розвиваються суспільство, культура, змінюються і ціннісні домінанти. Накопичені суспільством соціальні цінності передаються від одного покоління наступному в процесі освіти. Для вітчизняної освіти радянського періоду важливими були ідеологічні цінності, що зараз втратили свою актуальність. Для сучасної школи характерні цінності самоактуалізації та саморозвитку особистості, формування її ціннісних орієнтацій, творчого потенціалу. Найскладніше завдання освіти – створення умов для сприйняття особистістю загальних цінностей як внутрішніх установок, орієнтирів поведінки людини та її діяльності. Вихованість сучасної людини – це не її освіченість, не певна сума знань, а це вміння людини використовувати ці знання. Освічена людина керується в своїй діяльності **ціннісною свідомістю** (формою відображення об'єктивної дійсності, яка дозволяє суб'єкту визначати простір своєї життєдіяльності як морально-духовний; єдність психічних процесів, що беруть активну участь у роздумах людини про об'єктивний світ і її особисте буття в ньому на основі відображення дійсності як світу духовних цінностей), **ціннісним ставленням** (внутрішня позиція особистості, що відображає взаємозв'язок особистих і суспільних значень, суб'єктивне відображення об'єктивної реальності) та **ціннісною поведінкою** (ціленаправлені дії людини, внутрішнім регулятором яких є ціннісна свідомість, ставлення, орієнтації).

Принцип взаємозв'язку соціокультурних та освітніх цінностей. Будь-яка освітня система існує в певному соціокультурному просторі і взаємодіє з ним. Через освіту цінності передаються від покоління до покоління. Але не можна розглядати освіту лише як транслятор накопичених культурою та суспільством цінностей. В освіті закладені умови, які сприяють появі нових цінностей, що впливають на ціннісні орієнтири суспільства.

Ціннісні орієнтації освіти не завжди збігаються з ціннісними орієнтаціями суспільства. Наприклад, у сучасному суспільстві

немає орієнтації на духовні цінності. В той же час гуманістичний характер освіти, що відображає пріоритет загальнолюдських цінностей, формує духовність людини. Включаючись у соціально-культурні відносини, дитина, як носій ціннісної свідомості, ціннісної поведінки, ціннісного ставлення, впливає на ціннісні орієнтації суспільства. Освітні цінності, таким чином, є продуктивними, такими, що можуть визначати подальшу стратегію освіти і впливати на базові процеси, що відбуваються в суспільстві.

Принцип співвідношення суспільних та особистих цінностей. Освіта забезпечує засвоєння загальноприйнятих норм, способів поведінки та діяльності. Норма – це внутрішній регулятор поведінки людини. Щоб належне стало предметом особистих спрямувань, воно повинно бути пережито людиною. Так стверджував видатний психолог С. Л. Рубінштейн. Емоційно присвоєна норма стає внутрішньою установкою, ціннісним орієнтиром поведінки та діяльності особистості. Значення норми при цьому не зменшується, а навпаки, збільшується. Це положення підтверджує філософія М. М. Бахтіна, центральне поняття якої – “подія буття” як місце зустрічі, точка перетину. Призначення людини – у визнанні своєї унікальності та в провадженні цієї унікальності в життя через відповідальний вчинок.

Принцип інтеграції традиційних та інноваційних цінностей. Інтеграція традиційного та інноваційного – дуже складний процес. Педагогічні інновації можуть розглядатись як цінність лише у випадку, якщо вони гуманістичні, тобто сприяють розвитку індивідуальності дитини, направлені на розвиток позитивних відносин між педагогом та дитиною.

Під інновацією розуміють цілеспрямовану зміну, яка вносить нові стабільні елементи в певну соціальну одиницю – організацію, суспільство, сферу діяльності. Існує спеціальна наука – інноватика, яка виникла в 30-ті роки ХХ століття на Заході. Спочатку предметом її вивчення були економічні та соціальні закономірності створення й поширення науково-технічних нововведень. Потім ця наука стала вивчати нововведення в різних сферах діяльності, використовуючи знання філософії й соціології, психології й культурології, економіки та інших наук.

У наш час існують такі види інновацій в освіті: довгострокові та короткострокові, радикальні та реформістські, авторитарні та ліберальні. Але будь-яка інновація зазвичай пов'язана зі старими попередніми формами діяльності. По відношенню до попередніх інновацій в освіті В. А. Сластьонін виділяє *замінуючі, відкриваючі, скасовуючі та ретрорнововведення* [8]. Наприклад, заміна традиційної контрольної роботи комп'ютерною

перевіркою знань – замінююча інновація, а новий навчальний предмет, що з'явився, наприклад “Педагогічна аксіологія” – відкриваюча інновація. Прикладом скасовуючої інновації може бути відміна домашніх завдань. Групові форми роботи на заняттях, що були актуальні в 20-ті роки, потім втратили свою актуальність, а сьогодні знову популярні – приклад ретрорнововведення.

Процес поширення педагогічних інновацій у наш час іде в трьох напрямках: цілеспрямоване державне, цілеспрямоване суспільне та стихійне.

Рух від нової ідеї до нової практики приводить до змін та перетворень ідей та досвіду.

В основі такого перетворення лежать переважаючі цінності суспільства, тобто те, що вважається корисним, важливим у суспільстві.

Сьогодення характеризується відкритістю педагогічного суспільства інноваціями. Але при цьому виникає небезпека нерозуміння ролі класичної спадщини, історично створених та випробуваних часом традиційних цінностей освіти та виховання. Недооцінка педагогічного спадку, його неправильна критика можуть негативно вплинути на розвиток ціннісних аспектів педагогічної теорії та практики.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: “Либідь”, 1997. – С. 21.
2. Джури́нский А. Н. Зарубежная школа: История и современность. – М., 1992.
3. Дробницкий О. Г. Человек, его отношение к окружающему миру и проблема ценности. – М., 1966.
4. Образование: Идеалы и ценности / Под ред. З. И. Равкина. – М., 1995.
5. Равкин: Аксиологические аспекты историко-педагогического обоснования стратегии развития отечественного образования. – М., 1994.
6. Розов Н. С. Культура, ценности и развитие образования. – М., 1992.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. – М., 1989.
8. Слостенин В. А. Гуманистическая парадигма педагогического образования / Магистр. – 1994. – № 6.
9. Слостенин В. А., Чижикова Г. И. Введение в педагогическую аксиологию / Академия. – 2003. – С. 99 – 119.
10. Философия гуманитарного образования: Ценностные основания / Сб. научн. трудов. – М., 1993.
11. Філософський словник соціальних термінів / Під заг. ред. В. П. Андрущенка. – К.; Х., 2005. – С. 26 – 29.
12. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М.: Политическая литература, 1987. – С. 11.